

Een steun in de rug?
Onderzoek transgenders en religie

**Stichting T-Image: de werkgroep transgender, religie,
levensbeschouwing en ethiek**

November 2006

Auteurs: Marjolijn Distelbrink en Yvo Manuel Vas Dias Postma

1 Een onderzoek naar transgenders en religie

Inleiding

Binnen de verschillende religies en levensbeschouwelijke stromingen is transseksualiteit een moeilijk besproken onderwerp. Veel religieuze transseksuelen of transgenders komen daardoor in conflict met hun geloof en zichzelf. Gevoelens als schuld en schaamte kunnen het transproces vertragen. Vragen als ‘mag ik snijden in een gezond lichaam’ of ‘accepteren God en mijn familie mijn transidentiteit’ blijven vaak onbeantwoord. Om transgenders die vragen hebben op het gebied van religie en hun proces te ondersteunen is naar aanleiding van de landelijke transgender conferentie T³ georganiseerd door stichting T-Image in samenwerking met de Schorerstichting, in 2004 de werkgroep transgender, religie, levensbeschouwing en ethiek opgericht. De werkgroep zet zich ervoor in binnen en tussen religieuze instellingen en stromingen de gedachtenvorming over transseksualiteit of transgenderisme en religie op gang te brengen. Voorts is een netwerk in oprichting waar religieuze transgenders, transseksuelen, interseksuelen en iedereen die zich niet thuisvoelt in één gender terecht kunnen voor discussie, informatie en uitwisseling met gelijkgestemden.

De werkgroep begon met te constateren dat er weinig inzicht is in belemmeringen of ondersteuning die transgenders, transseksuelen en anderen met vragen op het gebied van genderidentiteit ondervinden van religieuze instellingen of stromingen. In april 2005 is de werkgroep daarom een onderzoek gestart onder religieuze en levensbeschouwelijke transgenders. Met dit onderzoek wil de werkgroep in de toekomst de religieuze / levensbeschouwelijke / pastorale zorg voor transgenders en transseksuelen helpen verbeteren. De opzet en uitkomsten van het onderzoek worden in deze brochure beschreven.

Het onderzoek

Om een indruk te krijgen van de steun of belemmeringen die transgenders hebben ervaren van religieuze instellingen of van religieuze of levensbeschouwelijke stromingen tijdens hun proces, is een korte vragenlijst uitgezet. Deze is via internet verspreid en onder de aandacht gebracht van mogelijke respondenten via verschillende fora en websites voor transseksuelen, transgenders of meer algemeen voor iedereen die zich niet thuisvoelt in de tweedeling man/vrouw. Daarnaast is de lijst onder de aandacht gebracht via het persoonlijke netwerk van de casemanager van de werkgroep. Deelnemers hadden de mogelijkheid te reageren in de periode tussen april 2005 en februari 2006. In totaal zijn 38 ingevulde vragenlijsten geretourneerd.

Wie namen deel?

De deelnemers aan het onderzoek variëren onderling in achtergronden. De oudste is 57, de jongste 20 jaar (met een gemiddelde van 42 jaar). De meesten zijn van huis uit protestants (17) of katholiek (11). Enkelen zijn opgevoed binnen overige Christelijke stromingen (3) en twee respondenten hebben een joodse achtergrond. Vijf respondenten zijn niet religieus opgevoed. Op het moment van bevraging is krap een derde nog geaffilieerd met de Christelijke kerk. Veel respondenten hebben hun eigen weg in het geloof gezocht in verschillende spirituele stromingen of zich geheel van het geloof afgekeerd.

De genderidentiteit van de deelnemers aan het onderzoek loopt onderling uiteen. Een klein deel identificeert zich als ‘man’ of ‘vrouw’ (na transitie). Een ander deel als transseksueel of travestiet. Een tamelijk groot aantal zegt zich niet eenduidig man of vrouw te voelen, maar voelt zich bijvoorbeeld genderbender, transgender, intergender, berdache of androgyn. Eén respondent is interseksueel.

2 Steun vanuit het geloof?

Het hoofdonderwerp in het onderzoek vormde de vraag of respondenten vanuit het geloof dat zij van huis uit meekregen, steun hebben ondervonden bij hun proces, of dat zij hierin juist zijn belemmerd.

De meerderheid: weinig steun

In veel gevallen blijkt de kerk waarbij respondenten waren aangesloten in hun jeugd weinig positiefs te hebben bijgedragen aan de zoektocht naar de genderidentiteit of aan het veranderingsproces. Vooral van huis uit katholieken zeggen bijna nooit steun te hebben gekregen van de kerk. Twee derde van degenen die nog gelovig waren in de periode waarin zij zich bewust werden van het feit dat hun genderidentiteit niet (geheel) overeenkwam met hun biologische identiteit, zeggen *geen ondersteuning* te hebben ervaren vanuit het geloof of de kerk waarbij zij waren aangesloten. Naar het idee van een aantal van hen heeft het gebrek aan steun of de negatieve bejegening door de kerk hun proces vertraagd, soms in ernstige mate.

‘Een funeste invloed, het heeft mede de transitie 35 jaar uitgesteld’. (R8, van huis uit katholiek, 55 jaar)

Hoe komen respondenten tot hun negatieve oordeel over de kerk? Uit toelichtingen blijkt dat een deel van de ondervraagden het onderwerp transseksualiteit of aanverwante identiteitsvragen nooit heeft durven bespreken, gezien de afkeurende houding van de kerk als het bijvoorbeeld gaat om seksualiteit in het algemeen of homoseksualiteit in het bijzonder.

‘Steun? Nee. Ten eerste wist ik niet eens dat je transgender kon zijn. Ik had wel een gevoel dat er met mij iets niet klopte op het punt van seksuele identiteit, maar als ik zag hoe er binnen de gereformeerde kerk in die tijd en op de plek waar ik opgroeide bijvoorbeeld op homoseksualiteit werd gereageerd, dan zou ik op ondersteuning allerminst hebben kunnen rekenen’. (R20, van huis uit gereformeerd, 49 jaar)

Anderen vertelden wel iets aan een predikant of vertrouwenspersoon en kregen met ronduit negatieve reacties te maken, en hebben het verder daarbij gelaten.

‘Steun? Neen, op jonge leeftijd 14 jaar héél negatieve reacties van een godsdienstleraar.’ (R8, van huis uit katholiek, 55 jaar)

Weer andere respondenten hielden vol, maar moesten vechten voor de acceptatie van hun proces.

‘(Ik kreeg) weinig echte ondersteuning; het was en is meer een opeisen van aandacht om over transgender-zijn te kunnen praten. Het ontbreken van

ondersteuning is één van de oorzaken die mijn proces vertragen.’ (R14, van huis uit protestants (hervormd), 33 jaar)

De minderheid: wel steun

Gelukkig blijkt het negatieve beeld van de kerk als bron van steun niet voor iedereen op te gaan. Een derde van de ondervraagden kreeg (deels) wél steun vanuit de kerk bij hun zoektocht naar hun genderidentiteit. Soms tot eigen verbazing.

‘Ik ben zeer goed opgevangen en kreeg alle hulp, begrip en ondersteuning. Met name van de predikant en de mensen die meer met de organisatie en bestuur van de kerk betrokken waren. Ook kerkleden hebben het begrip ‘liefde voor de medemens’ uitgedragen, hoewel dat in een enkel geval botste met gevoelens van ‘mag dit wel van God?’. Aan het begin van mijn proces stond ik voor de keus: óf ik ga naar de kerk en vraag daar mijn hulp, rust en liefde, óf ik ga naar de kroeg om daar mijn medemens te ontmoeten. (...) Ik heb gemerkt dat op de plek waarvan ik dacht afgewezen te worden (de kerk) ik met veel liefde en begrip ontvangen ben, terwijl de kroeg (lees: de straat) veel meer afwijzend reageerde. Deze hulp die ik ontving heeft mij sterk gemaakt, met vertrouwen dat God NIET afwees, waardoor afwijzing op straat beter te dragen/te hanteren was. Ik ben me ook bewust dat ik hierin, en het kerkje waar ik kwam/kom, een uitzondering zijn (althans uit de ervaringen die ik hoor).’ (R18, van huis uit protestants (hervormd), 52 jaar)

‘Ja, volop zelfs. Mijn oorspronkelijke angst dat er ruimte zou zijn in mijn gemeente is in het geheel niet uitgekomen. Een meedenkende predikant en dito kerkenraad hebben me alle ruimte gegeven om er open over te praten en fundamentele antwoorden te vinden.’ (R22, van huis uit gereformeerd, 42 jaar)

Sommigen moesten hiervoor wel eerst vechten, of kregen niet vanzelf de steun die ze zochten. En bovendien: ook al was er steun, dan was deze niet altijd volledig. De gevoelens werden bijvoorbeeld erkend, maar vanuit de kerk werd gesteld dat de respondent niets aan zijn of haar lichaam mocht veranderen.

‘Steun? Ja, de predikant van onze gemeente wist niet van transseksualiteit af en is toen op zoek gegaan of er binnen ‘onze kring’ (gereformeerde gezindte) iets hierover bekend was. Hij vond het ‘Lindeboominstituut’ uit Ede bereid om hier onderzoek naar te doen en een richtlijn / handvat te schrijven hoe een en ander ethisch ingevuld kon worden. Het heeft me geholpen maar – achteraf gezien – ook belemmerd. Geholpen doordat ik liefde en een zekere acceptatie vond. Steun ook, ik was 16 en kon geen kant op... een luisterend oor en aanwezigheid in die moeilijke periode van twijfel, vragen en uiteindelijk onder ogen durven zien. Maar ook belemmerd. Ik mocht ‘die gevoelens’ hebben maar verder mocht ik geen stappen nemen. Het was een kruis dat ik, hoe moeilijk ook, had te dragen’. (R29, van huis uit protestants (hervormd), 33 jaar)

'Ik heb voor mijn "comingout" bedankt voor deze gemeente. Ik wist dat mijn genderidentiteit veel commotie zou veroorzaken. Daarnaast had ik ook weinig binding met deze gemeente. Ik was een lid op papier. Maar na het bedanken voor deze gemeente heb ik nog wel een tijdje contact gehad met de predikant. Eigenlijk wist hij zich er geen raad mee. Wel was zijn mening dat je niets aan je lijf mag veranderen. Zo ben je eenmaal ter wereld gekomen. Hoe verknijpt ook. Wel respecteerde hij mijn besluit om er toch iets aan te doen'. (R6, van huis uit protestants, 42 jaar)

Deze voorbeelden laten zien dat het zeker niet vanzelfsprekend, maar ook niet in alle gevallen onmogelijk is om steun vanuit de kerk te krijgen tijdens het proces, zelfs al zijn de verwachtingen vooraf laaggespannen of negatief. Er zijn religieuze instellingen of personen daarbinnen die ondervraagden met raad en daad bijstonden bij hun vragen, of die een denkproces op gang brachten. Ze zijn echter niet altijd gemakkelijk te vinden. Er is bij veel instellingen behoorlijk wat onbegrip, en dit leidt niet bepaald tot vertrouwen.

'Ik werd afgewezen door de predikant. In het verleden heb ik wél positieve ervaringen gehad met een predikant en werd volledig geaccepteerd. Echter, de huidige kon er totaal niet mee overweg. Kortgeleden ben ik verhuisd en bij het bezoek van een diaken kreeg ik meer een positieve indruk van de nieuwe kerk. Zij nodigde me uit om de kerk eens te bezoeken als vrouw. Hoe ik dit ervaar moet ik nog afwachten. (...) Het instituut kerk heeft bij mij toch een grote teleurstelling bezorgd. Het zal lang duren eer het vertrouwen weer terug is.' (R19, van huis uit protestants, 55 jaar)

Religiositeit of spiritualiteit wél een bron van steun

Ook al leveren kerkelijke instellingen voor veel respondenten weinig positiefs op, religiositeit of spiritualiteit in het algemeen wordt door een aantal wel degelijk genoemd als bron van steun, ook los van de zoektocht naar een eigen genderidentiteit.

'Ik heb mij bewust uit laten schrijven als katholiek bij de burgerlijke stand, omdat ik bij geen enkele religieuze stroming meer wil behoren. Ik ben van mening dat religie in jezelf zit, daar is geen instituut voor nodig. Mijn transitie heeft hier niets mee te maken. Heb me de afgelopen jaren verdiept in oosterse filosofie en stromingen, en new-age. Ben een spiritueel mens maar zonder tot een religie te behoren'. (R11, van huis uit katholiek, 50 jaar)

Vermoedelijk heeft de Christelijke opvoeding in de jeugd van respondenten eraan bijgedragen dat velen in de loop van hun leven op zoek zijn gegaan naar spirituele inzichten. Onder andere het boeddhisme, het sjamanisme en regressietherapieën worden genoemd als bronnen van (spirituele) steun bij de zoektocht naar een eigen genderidentiteit. Met name stromingen die de strakke tweedeling tussen de seksen nuanceren of geen keuze tussen man en vrouw forceren worden beschouwd als een enorme steun in de rug.

‘Wat voor mij wel belangrijk is, is dat ik in de loop van mijn leven diverse religieuze ervaringen heb gehad. In die ervaringen kwam ik in een soort bewustzijn waarin gender/ sexe geen rol speelt. Een soort genderneutraal bewustzijn, zou je kunnen zeggen, zij het dat gender daarin afwezig is. Dat ervoer ik eerst als vreemd, later vooral heel plezierig. Bij voorbeeld de Brief aan de Galaten: ‘in Christus is man noch vrouw’’. (R33, van huis uit protestants, 42 jaar)

*Ik heb veel kennis opgedaan in de spirituele wereld, waardoor ik een nieuw eigen religieus beeld heb kunnen vormen, ook het Christendom heeft nu een plaats gekregen voor mij, veel van de uitgangspunten en ideeën uit het christendom zijn achteraf waardevol gebleken. (..)
Regressietherapie en ook intensieve begeleiding door een paranormaal gids hebben mij langzaam naar een waardevol leven geleid. (..) Ik krijg ook steeds meer inzicht in waarom ik transgender gevoelens heb (gehad). (..) Ik heb heel duidelijk intens verlangd naar een vrouwenlichaam, dus transseksuele gevoelens. Ik zie er van komen dat het over gaat. (..) Door de regressietherapie ben ik me er langzaam steeds meer van bewust dat ik ooit wel een vrouwenlichaam gehad heb, en dat dit misschien ook nog weer kan komen. Het is niet voor niks dat ik nu een mannenlichaam heb. Ik heb iets te leren in dit lijf. Door de boel aan te passen zou ik een kans missen mijn levensles te leren, hoe moeilijk deze les ook is’ (R36, van huis uit protestants, 44 jaar)*

‘Uiteindelijk kwam ik via het Tibetaans boeddhisme terecht bij het voorboeddhistische “bön”. Dit is een natuurreligie met veel sjamanistische kenmerken. Eén van de kenmerken van deze soort sjamanisme is “gender crossing”. Voor mij was zeer helend dat ik de “Vajrayogini” praktijk beoefen, waarbij ik me moet visualiseren en “verbeelden” als Vajrayogini, een emanatie van de boeddha als 16 jarig erg mooi meisje. Dit was belangrijk omdat mijn lichaams- en zelfbeeld, net als bij bijna alle transseksuelen, zeer beschadigd was. Dit komt, omdat het officiële transformatie proces een hele tijd alleen de keuze bood tussen “volledig” getransformeerde mannelijkheid of vrouwelijkheid. Tantrische tradities en vooral ook shamanisme bieden de mogelijkheid om deze verscheurdheid te helen. Als sjamaan ben ik nu dichterbij de kern van mijn wezen, dat net zoals mijn lichaam, androgyn wil zijn. Dit beeld van de androgyn benader ik nu bewust, als bron van spirituele kracht en helder weten. Ik vind dat ik in dit opzicht een gezegend mens ben’. (R2, van huis uit joods, 42 jaar)

Andere respondenten hebben hun eigen weg gezocht binnen het Christelijk geloof en vonden daar uiteindelijk een eigen vorm die hen wél steun bood bij hun proces. Vaak betekende het een meer individuele invulling van het geloof, los van de kerk.

‘Ik ben mijn eigen weg gegaan. Ben niet verbonden aan een kerk of gemeente. Ik heb mijn eigen levensovertuiging en voel me hier lekker bij. En ontloop zo ook de normerende trekjes van de gelovige Christen’. (R6, van huis uit protestants, 42 jaar)

'Ik ben niet veranderd van religieuze overtuiging. Ik ben belijdend lid van een hervormde gemeente. Ik ben wel genuanceerder gaan denken en minder strak in 'de leer'. Dat heeft niet alleen te maken met mijn identiteit maar is ook een gewone ontwikkeling. Wel heeft dit ertoe geleid dat ik als man ben gaan leven en stap voor stap kijk hoe ik verder wil eventueel. Dit kan niet iedereen binnen de gemeente met me meemaken, zij zien dit toch als een stap te ver. Helaas...' (R27, van huis uit protestants, 33 jaar)

3 Wat te doen?

De belangrijkste belemmeringen

Willen de traditionele kerken voor meer mensen een steun in de rug zijn bij een proces van verandering of een zoektocht naar hun sekseidentiteit, dan moet er heel wat veranderen. Door veel respondenten wordt aangegeven dat er binnen de Christelijke kerk weinig openheid is ten aanzien van sekseveranderingen of personen die zich niet geheel vrouw of geheel man voelen.

'Ik hoor teveel, te vaak, dat transseksuele mensen zich moeten aanpassen, op de achterste bank moeten gaan zitten, getolereerd worden doch niet geaccepteerd, zich beschaafd moeten kleden (waarbij beschaafd inhoud dat men zich niet mag kleden zoals men is terwijl ieder ander dat wel doet). Er is veel onkunde, er is veel bijbeluitleg uit de losse pols. Eigen mening of idee schijnt ineens het woord van God te zijn.' (R18, van huis uit hervormd, 52 jr)

Enkelen melden dat dit ook geldt binnen de Islam en binnen het Jodendom. Als er al openheid is ten aanzien van deze onderwerpen binnen de kerk, betekent dit niet vanzelf dat er ook ondersteuning is voor het proces van lichamelijke verandering, zoals al eerder naar voren kwam.

'Duidelijk moet hier iets aan veranderen. Naast de gesprekken met de predikant heb ik me georiënteerd door een aantal christelijke artikelen te lezen. Het enige wat men weet te bedenken is dat je je niet moet laten transformeren. Je mag best TS zijn maar het lijdzaam ondergaan. Ruimte om een transitie te ondergaan is er niet. 'Plus' punt is wel dat ze je niet zo afbranden als homoseksuelen. De bijbel geeft hierin geen handvaten.' (R6, van huis uit protestants, 42 jaar)

Wat moet er gebeuren?

Voordat transgenders kunnen worden ondersteund vanuit de Christelijke kerk of andere grote stromingen als de Islam en het Jodendom is er volgens de respondenten nog een lange weg te gaan.

'Transgenders hebben geen plaats in de hierboven genoemde tradities en dat is omdat ze transgenders volledig afwijzen en zouden willen vernietigen als ze de kans kregen. De verzen in de Torah die altijd worden aangehaald in de discussie over jodendom en homoseksualiteit, gaan in wezen over transgender gedrag. Dit vind ik een onverteerbaar feit en dus heb ik me gewend tot die tradities die voor "two spirit people" een eerbiedwaardige plaats hebben ingeruimd.' (R2, van huis uit Joods, 42 jaar)

Velen hebben er weinig vertrouwen in dat kerken ooit een veilige of ondersteunende plek kunnen zijn voor transgenders. Er is veel scepsis.

‘De enige “begeleiding” van reguliere religies bestaat er uit dat ze moeten erkennen dat genderverschillen er niet toe doen. Dat zullen deze religies niet kunnen. En dus is het nutteloos voor transgenders in die religies te blijven functioneren.’ (R2, van huis uit Joods, 42 jaar)

Toch is er volgens sommigen verandering mogelijk. Opvattingen over transseksualiteit en aanverwante thema’s zijn bijvoorbeeld in de ogen van verschillende respondenten meer cultureel of ideologisch bepaald dan dat ze gebaseerd zijn op het geloof. Niet aanwijzingen in bijbelteksten maar de opvattingen van personen in de kerk bepalen de afwijzing.

‘Het conservatisme binnen de Katholieke kerk ten opzichte van “andersgeaarden” heeft volgens mij niet zo veel te maken met wat in de Bijbel staat, maar veel meer met hoe het een en ander geïnterpreteerd wordt binnen een bepaalde culturele context. Daar moet inderdaad iets aan gedaan worden’. (R32, van huis uit katholiek, 43 jaar)

‘De meeste geloven zijn vanuit de fundamentalistische visie niet tolerant tegenover mensen met een andere genderidentiteit zoals homoseksuelen en transgenders. Naar mijn eigen mening is dit op basis van een bijbelse visie niet nodig, maar zo zit denk ik toch de kern van het geloof in elkaar. Mensen vormen een groep waarin bepaalde standpunten geacht worden door alle leden gedeeld te worden. Homoseksualiteit en transgenderisme (En alles wat daar onder valt) wordt als ziekte gezien, en als dusdanig behandeld. Op die basis is geen goede begeleiding mogelijk. Om goede begeleiding te kunnen geven zou men eerst moeten accepteren dat het geen ziekten zijn, en ook geen zaken waar een God iemand op zal afwijzen. God houdt onvervaardelijk van iedereen zoals diegene is, dat is wat ik dan nog wel geloof’ (R26, van huis uit protestants, 24 jaar).

Wil de kerk meer een bron van steun vormen, dan moet er onder andere meer openheid komen en meer acceptatie van transgenders. Bijvoorbeeld door in een preek eens aandacht besteden aan deze thema’s, zoals in een enkele kerk wel is gebeurd.

‘Toen ik voor mijzelf duidelijkheid had en mijn keus voor de medische ingreep naar God toe kon verantwoorden, is er een weg uitgestippeld om in de gemeente mijn eigen plek te kunnen behouden. De kerkenraad heeft zich erover uitgesproken (wel verlegen met de zaak, maar geen grond voor een afwijzing en ze kenden mij een volwaardige plek toe binnen de gemeente). En toen ik vervolgens in de andere, gewenste, sekserol ging leven is de gemeente via een bijlage bij het kerkblad hiervan op de hoogte gebracht met een uitnodiging voor een gemeenteavond om over deze problematiek door te praten. Daarvoor waren prof. Douma (ethicus) en ds Mark van Leeuwen (één van de schrijvers van het Lindeboomrapport over transseksualiteit) uitgenodigd. Ik heb zelf alleen maar positieve reacties ontvangen en voel me volledig geaccepteerd als man, als persoon in de gemeente’. (R22, van huis uit gereformeerd, 42 jaar)

Om openheid te realiseren is stap 1 dat er meer kennis komt over transseksualiteit en de relatie met het geloof, en dat er theologische studies worden verricht naar dit onderwerp. Zo kunnen misvattingen die er bestaan worden bestreden en kan er voorlichtingsmateriaal worden geleverd aan kerken. Enkele voorbeelden van misvattingen of vreemde interpretaties kwamen in de enquêtes naar voren.

'Ik geloof sowieso niet meer in het dogma van de kerk dat travestie of transseksualiteit zondig of anderszins niet goed is. Die passage in Deuteronomium over mannen en vrouwenkleren schijnt ook niets met travestie te maken te hebben, maar met een heidens ritueel waarbij mannelijke priesters zich in vrouwenkleding huldten om vruchtbaarheid of regen of zoiets af te dwingen. Dát was de Here een gruwel'. (R30, van huis uit hervormd, 37 jaar)

'We zeggen ook niet dat wanneer er kinderen geboren worden met een hartafwijking of een klompvoet dat je daar niets aan mag doen omdat God je zo geschapen hebt. Voor mij ligt dat op één lijn, is er geen principieel onderscheid. Je mag werken aan de gebrokenheid in deze wereld. (...)Wat betreft de teksten in 1 Kor. 7 (blijven in de staat waarin je geroepen bent). Ik kan hier niets mee wanneer dit zou slaan op transseksualiteit. Ik ben als baby gedoopt en hoor bij God, moet ik in die staat blijven? Deze tekst heeft alles te maken met het sociale leven uit die dagen, wanneer die tekst letterlijk neemt zou dat ook betekenen dat je niet van werkgever mag veranderen. Niemand interpreteert die tekst op deze wijze. Het gaat uiteindelijk om je innerlijke zijn'. (R22, van huis uit gereformeerd, 42 jaar)

Kennis kan leiden tot een verbeterde hulpverlening.

'Binnen kerken enz ligt daar een taak binnen het pastoraat: dat dominees en priesters niet schrikachtig reageren wanneer zich iemand bij hen meldt voor pastorale ondersteuning in verband met transgenderproblematiek. Daarnaast kan een officiële handreiking tot gesprek gemaakt worden, op landelijk niveau, voor het gesprek in lokale geloofsgemeenschappen over transgenderproblematiek, hoe mensen op lokaal niveau daar in staan. Dit kan de houding ten opzichte van transgenders in parochies en gemeenten weer positief beïnvloeden. Verder is er in de geschiedenis van kloostergemeenschappen binnen de Christelijke traditie materiaal te vinden over mensen die we nu transgender zouden noemen. Gerichte studie daarnaar kan heel zinvol zijn.' (R33, van huis uit protestants, 42 jaar)

Een enkeling meent overigens dat er ook binnen meer 'verlichte' stromingen zoals het boeddhisme nog onbegrip is, dat met meer informatie kan worden bestreden.

Enkele respondenten stellen dat meer dialoog op gang gebracht moet worden, binnen religies of ertussen.

'Naar mijn mening zou een platform overkoepelend moeten zijn over religieuze stromingen heen, waarbij iedere stroming in zijn of haar eigen

tempo en met behoud van identiteit genoemde aspecten mbt transgender zou moeten gaan integreren. Dit alles zonder het doel uit het oog te verliezen: de dialoog activeren en actief houden tot dat die niet meer nodig is' (R18, van huis uit hervormd, 52 jaar).

Gesprekken met lotgenoten worden tot slot door enkelen aangeprezen als ondersteunend, maar deze oproep heeft niet per sé met religiositeit van doen.

'Er zou een soort maatschappelijke organisatie moeten zijn waar je door middel van ontmoetingen met "lotgenoten" en gespreksleiders je eigen verhaal kan doen en zodoende uit je isolement kan raken. Want dat speelt erg bij "ons mensen"'. (R19, van huis uit protestants, 55 jaar)

Er zijn overigens al enkele religieus georiënteerde gespreksgroepen. Informatie hierover vindt u op de volgende pagina.

Conclusie

Duidelijk is in elk geval dat steun vanuit religieuze instellingen niet vanzelfsprekend is en dat er nog een lange weg te gaan is voordat mensen met vragen over hun genderidentiteit als vanzelf terecht kunnen bij een instelling of vertegenwoordigers van een levensbeschouwelijke stroming. Voor dominees, pastors, priester, geestelijke verzorgers, rabbijnen, pandits, theologen, boeddhistische leraren, imams en andere geestelijken ligt een taak weggelegd. Met behulp van persoonlijke rituelen, teksten, verhalen uit religieuze boeken kan men religieuze transeksuelen een gevoel geven dat ze geaccepteerd worden als transman of transvrouw. De werkgroep hoopt dat dit onderzoek voor geestelijk leiders uit verschillende religies aanleiding kan zijn om contact op te nemen, kennis te verzamelen die transgenders kan helpen en een dialoog op gang te brengen over religie en transgenderisme.

4 Contact en informatie

Transgendervriendelijke religieuze organisaties of personen

In dit onderzoek is expliciet gevraagd naar namen van instellingen, netwerken of personen die spirituele ondersteuning kunnen bieden bij veranderingsprocessen of die open staan voor transgenders. Sommige respondenten noemden in het algemeen stromingen als het humanisme, boeddhisme of de remonstrantse kerk als ondersteunend. Anderen noemden concrete instellingen of personen. Deze contacten zijn toegevoegd aan de *sociale kaart* van transgendervriendelijke organisaties en personen die u kunt vinden op <http://www.transenreligie.blog2blog.nl>. Heeft u zelf relevante contacten of informatie waaraan anderen iets kunnen hebben, laat het ons weten (zie onder Contact).

Netwerk in oprichting

Door verschillende ondervraagden is aangegeven dat zij veel steun hebben gehad aan contact met andere transgenders die uit een zelfde religieus milieu afkomstig zijn. Naar aanleiding hiervan is besloten een netwerk op te zetten waar religieuze of levensbeschouwelijke transgenders elkaar kunnen vinden en met elkaar informatie en ervaringen kunnen uitwisselen. Voor informatie kunt u contact met de casemanager van de werkgroep, Yvo M. Vas Dias Postma.

Contact

Wilt u op de hoogte gehouden worden van onze activiteiten, meld u dan aan bij Yvo M. Vas Dias Postma via e-mail: postma_vasdias36@zonnet.nl